

Petőfi-kultusz Olaszországban egykor. És ma?

Gondolom, hogy mindenki azt hiszi, ha megkérdeznénk egy olasz embert az utcán, hogy milyen magyar író vagy költőt ismer, akkor a válasz Petőfi lesz. Így is volt az elmúlt másfél évszázad során, ma viszont ez nem egészen biztos. Szerintem a mai olasz olvasóközönség nagy részének ma először Márai Sándor neve jutna eszébe, hiszen már több mint három évtizede az egyik legismertebb és legtöbb kiadást elért külföldi (bestseller) írónak számít Olaszországban. Ha a megkérdezettek körét leszűkítjük a verset olvasókra is, akkor először ugyan Petőfi neve hangzik el, de rögtön mellette József Attiláé és Radnótié is (vagy nem hangzik el egy név sem).

Egy biztos, a 19. század utolsó három évtizedében Itáliában az egyik legismertebb külföldi költőnek Petőfi számított Byron és Heine mellett, amíg el nem homályosította nevüket Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Wilde, Rilke és más modern költők népszerűsége. Azt viszont tudnunk kell, hogy Petőfi olasz kultusza nem verseinek, hanem az 1848–49-es európai forradalmakban betöltött szerepének és halálának (harctéri eltűnésének) köszönhető. Verseinek első fordítása (német szöveg alapján) 1868-ban jelent meg kötetben a Garibaldi által felszabadított Nápolyban,¹ de már 1849 végétől kezdve egész Európában elterjedt a szabadságért életét adó magyar költő tragikus eltűnésének, illetve halálának híre. A költő olasz kultuszában nagy szerepe volt az 1861-től Itáliában élő Kossuth emigrációnak (mindenekelőtt Kossuth titkárának, Helffy Ignácnak, aki az általa szerkesztett olasz *Alleanza* (Szövetség) folyóiratban több cikket írt Petőfiről, és verseket is közölt saját fordításában.)

Petőfi költői nagyságának első olasz „felfedezője” az egységes Olaszország egyik első, talán legnagyobb költője, az „olasz Arany János”, Giosuè Carducci volt, aki egy tanulmányában a népek tavasza egyik nagy költőjének nevezte Petőfi Sándort, akit az európai szabadság Tirtuszának tartott: „Petőfi igazi

SÁRKÖZY PÉTER (1945) irodalomtörténész, a római La Sapienza Tudományegyetem magyar tan-
székének nyugdíjas professzora.

1 Federico Pantieri: *Alessandro Petőfi poeta ungherese per la prima volta volgarizzato da Federico Pantieri*. Napoli, 1868, De Angelis.

nagy költő volt. Verseiben életre kel a napsütötte magyar puszta, halljuk a vágató lovak zaját, látjuk a szép magyar lányokat, és érezzük a tüzes magyar bor ízét. Hogy szerette ő a bort és a szép lányokat! De megénekelte a magyarok Istenét is, mert Ő mindenek előtt a szabadság énekesé, a népek szabadságának költője volt.”²

Az olasz Petőfi-kultusz másik nagy előmozdítója a kor másik híres költője, Alessandro Aleardi volt, aki 1861-ben, az egységes Olaszország kikiáltásának évében, kiadja verses eposzát az olasz és az európai szabadságáért életüket áldozó költőkről (*Sette soldati – A hét katoná*), amelynek két központi alakja az olasz himnusz költője, a római forradalom alatt hősi halált halt Goffredo Mameli és a magyar Petőfi Sándor volt.

A Petőfi-kultusz 1849 után egész Európára kiterjedt, de ez különösen érvényes Olaszországra, ahol az olasz egységért folyó harcok és a magyar szabadságharc, majd a magyar önállóságért folyó politikai küzdelem szinte egy időben zajlottak Magyarországon 1848–67, Olaszországban 1848–70 között. Igaz, Itália volt a szerencsésebb, 1500 éves megosztottság után a pápai állam és Róma elfoglalásával 1870-ben megvalósult Dante álma, az olasz nemzetállam, nálunk meg a kiegyezés, amelyben nem adta vissza a Magyar Királyság önállóságát, és ennek következtében a Monarchia összeomlásával szétesett a több nemzeti-ségű magyar állam.

Az olasz egység kikiáltását követő években bontakozott ki Petőfi műveinek olasz kiadása. Ennek két fő helyszíne Szicília és a magyar korona legszebb ék-köve, Fiume volt. Szicíliában, egy Szirakuza melletti városban, Notóban élő költő és fordító Giuseppe Cassone kezdte el Petőfi verseit fordítani, először német kiadások alapján, később szótárak segítségével megtanult magyarul is. Először a *Tündérálmot* (1874), majd külön kötetben a *Cipruslombok Etelke sírjáról* (1881) című válogatást, és ezeket újabb művek követték (*Az apostol* és a *János vitéz*). Hamarosan más szicíliai költők is követték a notói fordító példáját, és így Szicíliában a középkori „scuola siciliana”³ mintájára formálódott ki egy igazi „Petőfi-iskola”, amelynek tagjait és fordításait Meltz Hugó, a Kolozsvári Egyetem összehasonlító irodalomtörténet professzora mutatta be 1874-ben a magyar közönségnek.⁴

Petőfi szicíliai kultuszának természetesen költészeten túli okai is voltak. Tommasi di Lampedusa, Nobel-díjas *Párduc* című regényének olvasói tudják, hogy Dél-Olaszországban az ottani nemesség nem felszabadulásként, hanem a déli tartományok a Piemonti Szárd királyság általi megszállásként értelmezte az olasz egység kikiáltását és Garibaldi aspromontei megszügyenítését, majd

2 Giosuè Carducci: *Saggio su Mameli*, in *Bozzetti e discorsi letterari*. Livorno, 1876.

3 II. Frigyes palermói udvarában 1220 és 1266 közötti vulgáris olasz nyelven író költők tagjait hívták szicíliai iskolának. Ők terjesztették el Itáliában a népnyelvű szerelmi költészetet.

4 Meltz Hugó: *A szicíliai Petőfi-iskola*. Kolozsvár, 1874; vö. Roberto Ruspanti: *Sicilia ed Ungheria, un amore corrisposto* (Egy viszonzott szerelem: Szicília és Magyarország). Messina, 1990.

caprerai száműzetését az olaszok szabadságharca megcsúfolásaként tartotta.⁵ Ezt mutatja Alessandro Lucifero calabriai örgróf 1887-ben írt kisépője a néphagyomány szerint Szibériába elhurcolt Petőfi szenvedéseiről. A *Petőfi Szibériában* nem remekmű, de magyarul is megjelent 1999-ben, Petőfi halálának (eltűnésének) százéves évfordulója alkalmából az Eötvös József kiadónál. Hála Hárs Ernő költői fordításának, a mű magyarul elolvasható.

A magyar irodalom fordításának igazi műhelyévé az 1776-óta a Magyar Királysághoz tartozó, a Quarnero-öbölben levő, a Magyar Királysághoz tartozó kis olasz kikötőváros, Fiume lett, amely 1868-ban igen nagy fejlődésnek indult. A 40 ezer lakosú város olasz és magyar iskoláiban és a gimnáziumban bevezették a magyar történelem és irodalom tanítását, amelynek következtében az olasz, magyar és német nyelvű város az egyik kiindulópontja lett a magyar irodalmi művek olasz és az olasz írók magyar fordításának. Ez természetesen mindenekelőtt Petőfi verseinek olasz kiadását jelentette, de Petőfi nyomán az olasz olvasók hamar megismerhették Jókai Mór, Herczeg és Molnár Ferenc és más magyar írók műveit.⁶

A fiumei olasz iskolákban, és a kétnyelvű Királyi Magyar Gimnáziumban 1820 és 1848, majd 1868 és 1918 között az olasz történelem és irodalom oktatása mellett olasz nyelven folyt a magyar irodalom és történelem oktatása is. Ennek köszönhető az olasz anyanyelvű értelmiségiek nagy részének igénye volt a német és magyar irodalmi művek olvasására. Ezt az igényt elsősorban a Liceo e Ginnasio Reale olaszul megtanult magyar és olasz tanárai elégítették ki fordításaikkal, amelyeket a nyolcvanas évek elejétől kezdve átvettek a nagy milánói és torinói kiadók is. Fiumének köszönhetjük a magyar irodalom első nagy olasz nyelvű fordító generációját, amely az első fordítóktól (Umberto Norsa, Fest Aladár, Balla Ignác, Mario Brelich, Silvino Gigante és társaiktól) egészen *Az ember tragédiáját* fordító Antonio Widmárig (Karsai Lucia édesapjáig) és a torinói egyetem magyar tanszékét alapító olaszul és magyarul egyformán tökéletesen író, Paolo Santarcangeli professzorig, a legjobb Petőfi-fordításkötet szerzőjéig vezet.

A 19. század utolsó három évtizedében megjelennek az első olasz (nyelvű) tanulmányok és kötetek Magyarország történetéről és a magyar irodalomról, természetesen először és mindenekelőtt Petőfiről. A nyolcvanas évektől kezdve, amikor Petőfi versei már olaszul is olvashatók voltak, egymás után jelennek meg a nagy olasz milánói, torinói, firenzei és római lapokban olasz szerzők tanulmányai Petőfi Sándorról, verseiről és a fordításokról. Ezek listája Pálinkás

5 Garibaldi 1862-ben, amikor látta, hogy a piemonti király, aki számára elfoglalta Sziciliát és a Nápolyi királyságot, nem akarja befejezni Olaszország egyesítését, 1862-ben újra partra szállt Sziciliában, átkelt a Messinai szoroson, és elindult Róma felszabadítására. De a piemonti-olasz hadsereg Aspromontében ágyútűzzel fogadta, majd a sebesült Garibaldit a Kecske-szigetre, Caprerára száműzte, ahol haláláig, húsz éven át élt egyre szaporodó gyerekei társaságában. Vö. Indro Montanelli: *Garibaldi*. Bp., 1973, Európa.

6 Fried Ilona: *Az emlékek városa, Fiume*. Bp., 2011, Ponte Alapítvány.

László, az Országos Széchényi könyvtárban is megtalálható bibliográfiájában, illetve a bolognai magyar tanszék professzorának, Várady Imrének, az olasz irodalom magyarországi kisugárzásáról írt nagy munkája második kötetében levő 500 oldalas bibliográfiájában olvasható.⁷

Petőfi olaszországi kultuszának fennmaradását tovább segítette az 1923. és az 1948–49. évi centenárium. Az első világháború után egyre jobban erősödtek a magyar–olasz kulturális kapcsolatok, ennek következtében Magyarországon Budapest után két új egyetemnek létesült olasz tanszéke Debrecenben és Szegeden, míg Olaszországban 1929-ben a Római La Sapienza Tudományegyetemen magyar tanszéket alapítottak, amelyet majd a milánói, padovai, paviai, bolognai, firenzei és a nápolyi egyetemi magyar lektorátusok és tanszékek követtek. (Ezek közül ma már csak a firenzei és a padovai tanszékek helyzete biztosított, a többi vagy megszűnt, vagy csak szerződéses oktatók és a lektorok tartják fent a magyar nyelv és irodalom oktatását.) A magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásának köszönhetően a két világháború között megszorodtak a magyar történelemmel és irodalommal foglalkozó olasz tanulmányok, valamint magyar szerzők műveinek olasz kiadása. Természetesen szinte nem volt egy olyan olasz nyelvű magyar költői antológia, amelynek elején ne Petőfi Sándor szerepelt volna. Petőfi születésének 100. évfordulóján a Berzeviczy Albert által alapított Corvin Mátyás Társaság olasz nyelvű folyóiratában, a *Corvinában* magyar szerzők Petőfiről írt tanulmányai is megjelentek olasz fordításban.

Az 1935-ben olasz–magyar kulturális egyezmény értelmében a magyar egyetemek olasz tanszékein is olasz vendégtanárok kezdtek el tanítani – egészen a „fordulat évéig”. Folco Tempesti, aki az Eötvös József kollégium olasz nyelvtanáráként dolgozott 1949-ig (amíg el nem zavarták), a magyar szabadságharc századik évfordulójára egy Petőfi-versválogatást adott ki Firenzében a Vallecchi kiadónál, amelyet 1965-ben újból megjelentettek. Folco Tempestinek köszönhető a magyar irodalom történetének a magyar szakos diákok által használt kézikönyve is, a firenzei Sansoni kiadó Accademia sorozatában megjelent *Letteratura italiana*.⁸

7 Emerico Várady: *La letteratura Italiana e la sua influenza in Ungheria* (Az olasz irodalom hatása Magyarországon), I. Storia, II. Bibliografia, Roma, 1933–34. A magyar irodalom olasz fordításairól a firenzei egyetem magyar tanszékének alapítója adott ki egy részletes bibliográfiát: *Avviamento allo studio della lingua e letteratura ungherese* (Bevezetés a magyar nyelv és irodalom tanulásába). Napoli, Cymba, 1973. Mindkét mű megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban, az ELTE, valamint az első világháború után alapított a szegedi és a debreceni egyetem olasz tanszékeinek könyvtárában.

8 Ennél sokkal részletesebb magyar irodalomtörténeti munkát írt az olasz irodalomtörténészek részére Ruzicska Pál, a háború után Olaszországban maradt milánói majd páviai tanszékvezető professzor: *Storia della letteratura ungherese*. Milano, 1963, Nuova Accademia. 2002-ben a torinói Lindau kiadónál jelent meg az öt olaszországi magyar tanszék tanárai és egy-két magyar kutató közreműködésével készült új magyar irodalomtörténet: *Storia della letteratura ungherese, I-II*, a cura di B. Ventavoli. Torino, Lindau, 2002, 2004.

A magyar szabadságharc és Petőfi halálának százéves évfordulóján 1948–49-ben Olaszországban is elkezdődött a kultúrharc a kommunista párt és a konzervatív irodalomtörténészek, írók-fordítók között. A baloldali érzelmű olasz írókat és fordítókat a Római Magyar Akadémia is támogatta (egészen addig, ameddig 1949 végén a magyar kultúra olaszországi nagy hagyományú intézménye, a bécsi és a párizsi Collegium Hungaricumokat követve fel nem függesztette kulturális tevékenységét).

Kardos Tibor pécsi egyetemi magántanár, az RMA első kommunista párttaggá vált igazgatója is minden előkészületet megtett a Petőfi-évforduló olaszországi méltó megünneplésére, de ezt megakadályozta, hogy akkor már a Horváth Márton és Révai József által kidolgozott „Lobogónk: Petőfi” program keretében a költőt mint a kommunista forradalom előfutárát kellett volna Olaszországban megünnepelni, márpedig ez a típusú ünnepség az 1948. júliusi Togliatti elleni merénylet idején nem volt túl vonzó az akkor hatalomra került kereszténydemokrata kormánynak. A százéves évforduló talán legértékesebb itáliai eseménye az volt, amikor az RMA igazgatója 1949 tavaszán magával vitte az akkor még az Akadémián lakó magyar írókat és költőket Szicíliaába, és ezzel a népes íródelegációval járták végig a Petőfit fordító olasz költők szülővárosait.⁹ A másik eredménye a szintén római ösztöndíjas Ferenczy Béni igen szép, élethű nagyságú Petőfi szobrának elkészülte, amelynek felállítását a magyar kommunista kormány akkor sem itthon, sem Olaszországban nem engedélyezte, mert valamilyen zseni, új kultúrpolitikus szerint a kis vékony alak, nem hirdette eléggé a forradalomba vetett hitet. (Végül 1960-ban megengedték a szobor Gyulán történt felállítását.) Hubay Miklós firenzei professzornak köszönhető, hogy kérésére a hetvenes években a milánói híres Ambrosiana kép- és könyvtár udvarában levő írók szoborcsarnokában 1973-ban Shakespeare és Byron szobrai közé helyezték az addig raktárban várakozó Petőfi szobrot.¹⁰ Hasonlóképp Hubay Miklós javaslatára került 2001-ben egy másolata a Károlyi-palota (a Petőfi Irodalmi Múzeum) kertjébe.

A hidegháború hatására 1949–56 közötti néhány évben Magyarország és a magyar írók műveinek olasz kiadása majdnem teljesen megszakadt. A fordulatot ismét a történelem hozta meg. Az 1956. októberi magyarországi események sokkolták az olasz közvéleményt. Egy demokratikus forradalom vérbefojtása és a magyar munkásosztály fegyveres ellenállása a szovjet invázióknak ismét

9 Erről részletesen beszámolnak az egykori író-ösztöndíjasok római naplóikban. Csorba Győző: *Római följegyzések*, I. Bp., 2002, Pro Pannonia, II. Pécs, 2018, Jelenkor, 12; Lengyel Balázs: *Két Róma*. Pécs, 2018, Jelenkor. Vö. Sárközy P.: *A Római Magyar Akadémia tudományos tevékenysége és a Római Magyar Művészház 1929–1949 között*, in uő.: *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában – Magyarok római emlékei*. Bp., 2010, Romanika.

10 Banfi-Horváth-Kovács-Sárközy: *Itáliai magyar emlékek*. Bp., 2007, Romanika, 210–212.

felkeltették az érdeklődést Olaszországban Magyarország és a magyar irodalom iránt.¹¹

Már 1957-ben a Laterza kiadónál megjelent olasz nyelven az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-ai száma,¹² 1957-ben az Einaudi kiadó megjelentette a bebörtönzött Déry Tibor *Niki* című kisregényét, 1962-ben a Feltrinelli kiadó a *Számadást*, és azt követve a hatvanas évek végén a nagyregényeket, a *G. A. úr X.-bent* és *A kiközösítőt*. 1960-ban a legtekintélyesebb irodalmi folyóirat, a firenzei *Il Ponte* 300 oldalas dupla számot jelentetett meg a magyar forradalomnak, Magyarország történetének és irodalmának szentelve két volt „fiumei diák”, a neves szocialista szenátor-történész, Leo Valiani és iskolatársa, a költő-műfordító Paolo Santarcangeli szerkesztésében, a magyar politikai emigráció képviselőinek (Kovács Imre, Kéthly Anna, Mészáros István és mások) közreműködésével. A folyóirat célja az olasz kulturális közvélemény figyelmének felkeltése az ezeréves magyar történelem és kultúra gazdagságára, és az 1956-os forradalom igazi jelentőségére, valamint, hogy Nagy Imre és a forradalmárok kivégzése után el akarták érni a bebörtönzött magyar írók és tudósok (Déry Tibor, Göncz Árpád, Tardos Tibor, Zelk Zoltán és a többiek) szabadon bocsátását. A történeti-politikai elemzéseket egy százoldalas 20. századi irodalmi antológia követte Paolo Santarcangeli szerkesztésében és fordításában.

Ahogy egy századdal ezelőtt, most is a magyar nép és az írók forradalmának köszönhető, hogy a nemzetközi és talán legerősebben az olasz közönség felfigyelt a magyar irodalomra. Ahogy a 19. század második felében Petőfi sikerének köszönhető a magyar irodalom olaszországi népszerűsége, az ő műveinek kiadását hamarosan követték Jókai, Mikszáth, Herczeg és Molnár Ferenc regényeinek és színműveinek fordítása, amelyre a két világháború között a magyar szórakoztató regények (Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Heltay Jenő, Köröndi Ferenc és társaik műveinek) óriási sikere és olvasottsága következett Olaszországban, 1957-ben hasonlóképp kezdődött el a szovjet rendszer ellen fellázadó baloldali írók és értelmiségiek (Déry Tibor, Lukács György) és a „forradalmár költők” (elsősorban Petőfi és József Attila) kultusza, majd ezt követte a 20. századi magyar költők és írók újrafelfedezése, amely Babits és Kosztolányi, valamint Krúdy és Kaffka Margit olaszra fordított regényeivel kezdődött és a nyolcvanas évek végén a Márai-kultuszig és a modern magyar irodalom regényíróinak (Esterházy, Kertész, Krasznahorkai, Nádas, Dragomán stb.) fordításához vezetett.¹³

11 Sárközy Péter: Az 1956-os magyar forradalom és az olasz kultúra, in uő.: *Itália vonzásában*. Bp., 2014, 2015, Nap Kiadó, 278–303.

12 *Irodalmi Újság* – *La Gazzetta Letteraria ungherese del 2 novembre 1956*, Bari Laterza, 1957.

13 Sárközy Péter: A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban, in Uő.: *Itália vonzásában*. I. m. 263–277.

Több költői antológia mellett kiadásra kerültek a 20. századi magyar költők: Ady Endre, József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János verskötetei is. Természetesen 1956-os forradalomnak köszönhető Petőfi mellett József Attila olasz kultusza is. Először a baloldali elkötelezettségű klasszikafilológus professor, Umberto Albini kezdte el még 1952-ben József Attila verseinek fordítását és népszerűsítését egy 62 oldalas kis kötettel, de 1957-ben és 1962-ben már két új válogatásban jelentette meg a 20. század Petőfijének verseit a Feltrinelli kiadónál – Szabolcsi Miklós előszavával. (Szerencsére ezt ellensúlyozta Mészáros István olasz nyelvű József Attila monográfiájának és az „Istenes-versek” 1963. évi kiadása.¹⁴)

Természetesen nem maradtak el Petőfi versei új fordításköteteinek kiadásai sem. Folco Tempesti már 1965-ben új kiadásban megjelentette korábbi Petőfi fordításait (*Poesie*, Milano, Nuova Accademia). Umberto Albini kezdeményezésére pedig 1960-ban megjelent olasz nyelven Illyés Gyula Petőfi életrajza.¹⁵ 1959-ben Gianni Toti, a neves baloldali, de ugyanakkor „neoavantgard” olasz költő, a videopoesia és a poesia elettronica olasz megteremtője, a „Carte Segrete” irodalmi folyóirat szerkesztője, felesége, Dallos Marinka festőnő segítségével egy kétnyelvű fordításkötetet jelentett meg Petőfi, Ady és József Attila verseiből. Tekintettel arra, hogy Toti igazi költő volt, és felesége segített neki a magyar szövegek fordításában, mind a három költő igazán szépen szólalt meg tolmácsolásában, olasz nyelven. A kiadás célja ugyanakkor egyértelmű volt: az 1956-os események után az ellenállásban részt vett baloldali elkötelezettségű költő ki akart állni a magyar költők forradalmi hagyományai mellett. Épp ezért jelentette meg a magyarországi rendszerváltás után a fordításkötet új kiadását *A magyar forradalmi költészet nagy triász*a címmel.¹⁶ 1985-ben pedig megjelent a minden bizonnyal legjobb olasz Petőfi-fordításkötet a fiumei író és költő, Paolo Santarangel, a torinói magyar tanszék nyugdíjas alapító professorának utolsó nagy munkája (*Poesie*, Torino, UTET). Kétségtelenül a korábbi magyar versantológiák, Ady, Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc Weöres Sándor fordításai után ez volt az idős fiumei költő magyar fordítói életművének lezárása. A minden igényt kielégítő egynyelvű kötetet az egyik legjelentősebb torinói kiadó, az UTET jelentette meg, ennek következtében minden olasz nagykönyvtárban megtalálható (és ami nem mellékes, élvezettel olvasható).

Az olasz Petőfi-kiadás utolsó állomásaként kell megemlítenünk, Roberto Ruspanti professor, az Udinei Egyetem magyar tanszéke tanárának fordításait

14 Mészáros István: *Attila József e l'arte moderna*. Milano, 1964, Leric; A. József: *Gridiamo a Dio!* (Istenhez kiáltok!). Ford. Sandro Badiali, szerk. Gilberto Finzi. Parma, 1963, Guanda.

15 Gy. Illyés: *Petőfi*, a cura di U. Albini e N. Vuchetich. Milano, 1960, Feltrinelli.

16 *La grande triade della poesia rivoluzionaria ungherese, Petőfi, Ady, József*, a cura di G. Toti e M. Dallos, Roma Fahrenheit, 451, 1999. Mivel Totit komoly költőnek és magyar fordításait igen jónak tartottam, ezért mint a kötet lektora egy bevezető tanulmányt írtam, amelyben bemutattam, hogy milyen káros volt a magyar kultúrában a Révai József által kialakított Petőfi-Ady-József Attila „vonat.”

és tanulmányait. 1990-es években kezdte el újrafordítani az általa is tisztelt szicíliai Giuseppe Cassone szép, de nyelvileg már elavult fordításait.¹⁷ Ezek a fordítások elsősorban az olaszországi egyetemi magyar tanszékek diákjai számára készítette, hasonlóképpen az egyetemi magyar oktatás segédanyagaként jelentetett meg egy kisebb monográfiáját kedvenc költőjéről *Petőfi, az össze téveszthetetlenül magyar költő* címmel (*Petőfi. L'inconfondibile magiaro*).¹⁸ Kiadta a *János vitéz*t és a *Felhők* ciklus verseit, valamint az *Úti leveleket*. Petőfi-fordításait a calabriai Rubbettino kiadó jelentette meg elsősorban az általános iskolai diákok részére. Ezt jól mutatja, hogy a *János vitéz* fordításának milyen alcímet adott: *János Vitéz, avagy miként lett Kukoricacsó Jancsiból János vitéz*.¹⁹ Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy ezeket a fordításokat az egyre kisebb számú magyar szakos egyetemi hallgatókon kívül sajnos csak azok olvassák, akiknek a fordító elajándékozta.

Összegzésképpen mit állapíthatunk meg Petőfi olaszországi „fortunájáról,” ismertségéről? Kétségtelen, hogy Petőfi Sándor az egyik legismertebb magyar költő Olaszországban. 1849 után igazi kultusza volt, hasonló Garibaldi magyarországi kultuszához. A szicíliai és a fiumei fordítóknak köszönhetően Petőfi verseinek legnagyobb része fordításra került, és intenzív könyvtári keresés után meg is található. Ugyanakkor ezek a fordítások nem igazi költők fordításai, így a magyar költő műveinek olvasottságáról, sajnos, csak ritkán beszélhetünk. A történelmi-politikai események következtében 1949 és 1956 után a szabadság költőjének kultusza újra érdekes lett egész Európában, Olaszországban különösképpen. Ma már csak a költészet igazi mániásai veszik kezükbe Petőfi köteteket, amelyeket nem találhatjuk meg még az antikvár üzletekben sem. Az új olasz tankönyvekből is lassan kimarad Petőfi neve, ma már csak az olasz Risorgimento történetének tárgyalásakor, a hősi halált halt olasz forradalmár költő, Goffredo Mameli neve mellett említik meg.

Annak, hogy Olaszországban nem olvassák Petőfi és más magyar költők verseit, elsősorban az az oka, hogy egy-két kivétellel a magyar költőket nem igazi költők fordítják, hanem lelkes egyetemi tanárok vagy volt magyar szakos diákok. Pedig nagy költők műveinek fordításához igazi költőkre van szükség. Amikor 1979 és 2016 között a Római Tudományegyetem magyar tanszékén tanítottam, akkor arra vigyáztam, hogy csak jó költő (Gianni Toti vagy Paolo Santarcangeli) fordításában olvassam fel verseit. Így diákjaim nemcsak forradalmárnak, az európai szabadság „viharmadarának” és mártírjának tarthatták (amely már senkire sincs hatással), hanem jó költőnek, akinek a szerelmes és politikai verseit egyaránt jó olvasni, hangosan elmondani. Aki nem hiszi, és egy kicsit is tud olaszul, az hallgassa meg a Nobel-díjas olasz költő, Salvatore Quasimodo

17 Roberto Ruspantinak köszönhető Giuseppe Cassone és Hirsch Margit 666 oldalas magánlevelezésének kiadása, G. Cassone: *Lettere a Margit*, a cura di R. Ruspanti. Rubbettino, 1995.

18 R. Ruspanti: *Petőfi. L'inconfondibile magiaro*. Udine, 1991.

19 *Giovanni il Prode, Ovvero come Gianni Pannocchia divenne Giovanni il Prode*. Rubbettino, 1998.

négy olasz Petőfi-fordításának egyikét. Ezeket (*Az Alföld, A puszta télen, A Tisza, Szülőföldemen*) még az 1949-es olaszországi Petőfi-évforduló alkalmából fordította le a milánói magyar tanszék diákjai számára. Meg is jelentek a Milánói Bölcsészkar Évkönyvében, majd Quasimodo fordításköteteiben.²⁰ Ezek alapján elmondhatjuk, hogy megérdemelte, hogy nagy figyelemmel és kedvességgel fogadják 1961-ben a Balatonfüredi Szívkórházban, és szobrot állítsanak az általa elültetett fa mellett a petrarkista költő, Kisfaludy Sándor szobra közelében.

Mint majdnem negyven évig Olaszországban magyar irodalmat tanító tanár mindig is hangoztattam, ha azt szeretném elérni, hogy a magyarul nem értő versolvasó közönség is felfedezze magának a magyar költők értékeit, köztük a 19. századi romantika egyik kiválóságának verseit, akkor arra kellene törekedni, hogy igazi költők fordítsák verseiket. Ez Petőfi Sándor esetében Gianni Toti, Paolo Santarcangeli és Salvatore Quasimodo esetében megtörtént. Ezért talán az idei dupla centenáriumi előkészítésekor elképzelhető lett volna, hogy megvalósítsák azt, amit szegény Szócs Géza és Kemény Tamás barátommal még a tízes években tervezgettünk. A „Petőfi 200” program előkészítése során a kulturális tárca már évekkorábban felvehette volna a kapcsolatot egy nagyobb olasz kiadóval, és így a magyar fél anyagi támogatásával, a magyar származású kiváló olasz költő, Tomaso Kemény válogatásában ki lehetett volna adni a legszebben lefordított Petőfi-verseket, és rávenni egy-két komolyabb irodalomtörténészre, hogy rangos folyóiratokban és országos napilapokban írjanak Petőfiről, a költőről.²¹

Hogy mit jelent a jó fordítás, ezt kipróbáltam olaszul nem tudó, magyar általános iskola felsőtagozatosával, akiknek felolvastam a cím nélkül Quasimodo egyik fordítását, és már az első versszak után kórusban felkiáltottak: ez *Az Alföld!* Ez a jó fordítás, mondtam én. Próbálja ki a kedves olvasó is, a vers olasz fordításának első két versszakának hangos felolvasásával:

„Che vali per me romantica cupa
terra di montagne irta
d’abeti? Forse ti ammiro, ma non ti amo;
la mia mente non vaga per i monti e le tue valli.

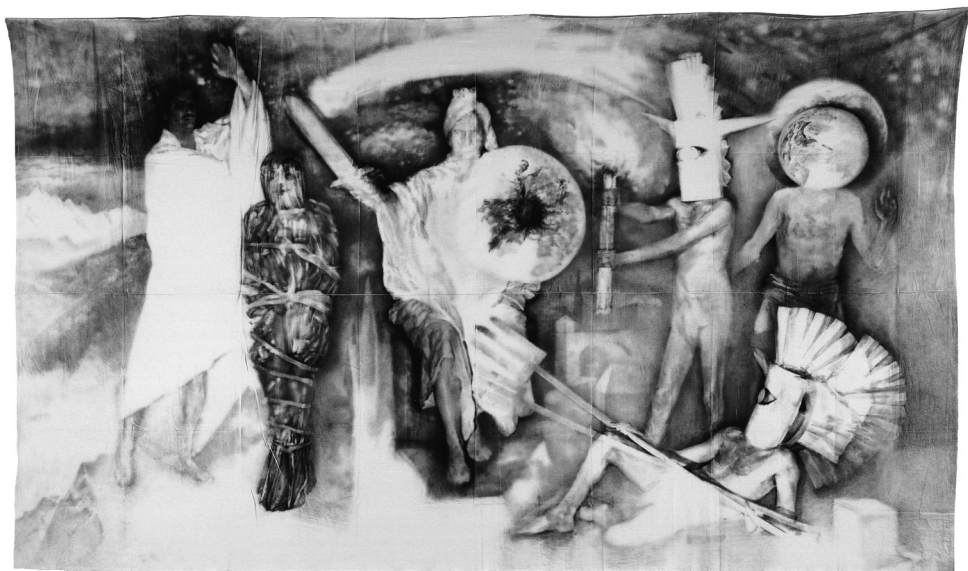
20 S. Quasimodo: *Le Opere: Poesia-Prosa-Traduzioni*. Torino, 1968, 775–779.

21 Ez történt József Attila születésének 100. évfordulóján, 2005-ben, amikor a római egyetem magyar tanszékének kezdeményezésére az egyik legnevesebb olasz költőnek számító, magyar anyanyelvű Tomaso Kemény lefordította József Attila kevésbé ismert nagy verseit, és a Római Magyar Akadémia támogatásával megjelentettük egy valóban olvasható hiteles költői fordításban (Attila József: *Poesie*. Ford. T. Kemény, előszó Sárközy P. Roma, 2005, Lithos). A kötet bemutatásakor költőről olasz értelmiségi közönség előtt egy olyan konferenciát rendeztünk a Római Magyar Akadémia épületébe, amelyen magyar és olasz irodalomtörténészek, valamint olasz és magyar költők (Gianni Toti, Tomaso Kemény, Beney Zsuzsa, Szkárosi Endre, Szócs Géza és Takács Zsuzsa) beszéltek a József Attila költészetéről, hogy miért érdemes ma is olvasni verseit – szép olasz fordításban.

Nelle pianure del Paese, aperte come il mare
là sono a casa, il mio mondo è là.
E' un'aquila libera l'anima
se guarda quelle distese infinite.

Dalla terra allora volo fino alle nubi
e sorridendo mi guarda il volto
del piano che va dal Danubio al Tibisco."

Természetesen a felolvasáskor a fordításban szereplő Alföld és Kárpátok szavakat behelyettesítettem a Paese (vidék) és a Montagne (zordon hegyek) szavakkal. Bár kár volt, mert már az első két sor után kitalálták, hogy ez bizony Petőfi híres versének olasz fordítása egy nagy költő részéről.

Gémes Péter: Vándorévek, 1986 (retustinta, szőrőpisztoly, vászon, 300x500 cm, a művész hagyatékában)